

УДК 343.13(477)

DOI: <https://doi.org/10.32631/pb.2020.4.13>

АННА ВАСИЛІВНА РОСЬ,

кандидат юридичних наук, доцент,
Харківський національний університет внутрішніх справ;

 <https://orcid.org/0000-0002-7021-3672>,
e-mail: annros888@gmail.com;

РАЇСА МИХАЙЛІВНА БАЛАЦ,

Харківський національний університет внутрішніх справ;

 <https://orcid.org/0000-0003-2145-9593>,
e-mail: balac.raisa2016@gmail.com

ЗАПОБІГАННЯ КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ ЯК ОДНЕ ІЗ ЗАВДАНЬ КРИМІНАЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА

Розглянуто актуальну проблему запобігання кримінальним правопорушенням як завдання кримінального судочинства. Акцентовано увагу на запобіганні злочинам як найбільш соціально небезпечним діянням. Вивчено історичний розвиток запобігання злочинам на різних етапах розвитку суспільства. Проаналізовано нормативно-правові акти України, в яких закріплено завдання щодо запобігання кримінальним правопорушенням у кримінальному провадженні. Визначено окремі терміни, зокрема «запобігання», «попередження», «профілактика» і «припинення кримінальних правопорушень», та їх співвідношення між собою. Сформульовано поняття «запобігання кримінальним правопорушенням під час досудового розслідування».

Ключові слова: запобігання кримінальним правопорушенням, запобіжна діяльність органів досудового розслідування, попередження злочинності, профілактика злочинності, протидія злочинності, досудове розслідування.

Оригінальна стаття

Постановка проблеми

У процесі вивчення наукових досліджень встановлено, що сучасний стан злочинності в Україні й ті негативні тенденції, що склались в процесі її розвитку в сучасних умовах, зокрема зростання кількості кримінальних правопорушень проти особи, права власності та громадського порядку, зумовлюють необхідність наукових і практичних пошуків протидії зазначеним суспільно небезпечним явищам, у тому числі щодо форм, методів і засобів запобігання вчиненню всіх видів кримінальних правопорушень. Слід зазначити, що в умовах проведення сучасної правової реформи в Україні, а також суттєвого підвищення рівня злочинності останніми роками питання щодо покращення ефективності запобіжної діяльності суб'єктів протидії злочинності вивчено недостатньо. Актуальність теми дослідження обґрунтовується і наявністю прогалин у національному кримінальному процесуальному законодавстві, що регулюють питання реалізації запобіжної діяльності органів досудового розслідування Національної поліції України під час проведення розслідування в кримінальному провадженні.

Стан дослідження проблеми

Значний внесок у дослідження вказаної проблеми зробили такі вчені, як Г. А. Аванесов, М. М. Бабаєв, О. М. Бандурка, В. В. Голіна, А. Е. Жалинський, А. П. Закалюк, В. К. Звирбуль, В. М. Кудрявцев, О. М. Литвинов, А. Ф. Лопушанський, І. Б. Медицький, Г. М. Міньковський, А. Б. Сахаров, М. І. Хавронюк, А. С. Шляпочников, В. М. Юрчишин, О. О. Юхно та ін. Однак після ухвалення чинного КПК України у 2012 р. дослідженню проблем запобігання вчиненню кримінальних правопорушень не приділялось належної уваги. Водночас аналіз та характеристика запобіжної діяльності органів досудового розслідування сьогодні має велике як теоретичне, так і прикладне значення.

Мета і завдання дослідження

Ураховуючи викладене, метою статті обрано дослідження питання запобіжної діяльності слідчого (дізнавача) під час досудового розслідування кримінального провадження. Завданнями дослідження є вивчення сутності та змісту проблемних питань, пов'язаних із виконанням органами досудового розслідування Національної поліції України обов'язку,

передбаченого Законом України «Про Національну поліцію України», щодо здійснення превентивної та профілактичної діяльності, спрямованої на запобігання вчиненню правопорушень, а також виявлення причин та умов, що сприяють вчиненню кримінальних правопорушень, і можливості вживати в межах своєї компетенції заходів для їх усунення.

Наукова новизна дослідження

У статті сформульовано теоретичний висновок, узагальнення та пропозиції щодо покращення ефективності запобіжної діяльності органів досудового розслідування, зокрема запропоновано визначення поняття «запобігання кримінальним правопорушенням під час досудового розслідування», встановлено співвідношення низки термінів, таких як «протидія злочинності», «попередження злочинності», «профілактика злочинності», «запобігання злочинності» та «припинення кримінально-протиправної діяльності».

Виклад основного матеріалу

Ще на ранніх етапах існування суспільства стало зрозумілим, що стримувати злочинність тільки за допомогою покарання неможливо, й виникло розуміння, що раціональніше запобігти злочину, щоб не довелося карати за його вчинення. Так, наприклад, давньогрецький філософ Платон уважав, що у суспільстві повинно діяти ідеальне законодавство, яке мусять відвертати людей від злочинів. Інший видатний філософ Аристотель стверджував, що суспільство необхідно влаштувати таким чином, щоб воно боролось із негативними звичками та традиціями, які суперечать розумові. Ш. Монтеск'є у відомому трактаті «Про дух законів» обґрунтував положення про розподіл влади у суспільстві, де панує право, та сформулював вимогу, що «гарний законодавець піклується не стільки про покарання за злочин, скільки про запобігання йому» [1, с. 103]. Про те, що краще попереджати злочини, ніж карати за їх вчинення, зазначали також засновник теорії кримінального права Ч. Беккарія [2, с. 393] та багато інших видатних учених.

В українській та російській державах XVIII–XIX століть ідеї про переваги профілактики злочинів перед покаранням за їх вчинення і про те, що головне у протидії злочинності – не покарання, а запобігання їй, яке має ґрунтуватися на прогресивних перетвореннях у суспільстві, а також ідеї загальної превенції розвивали Л. С. Белогриць-Котляревський, Л. Є. Владимиров, О. І. Герцен, С. Ю. Десниць-

кий, О. Ф. Кістяківський, П. І. Пестель, О. М. Радищев, М. Г. Чернишевський та ін. О. М. Радищев, наприклад, указував, що серед засобів верховної влади, якими вона підтримує діяння громадян у межах закону, слід виділити ті, що забороняють, ті, що заохочують, і ті, що запобігають [3, с. 322]. На жаль, за слушним зауваженням сучасних науковців, ідеї загальносоціального запобігання злочинності та кримінологічної профілактики злочинів, починаючи з Жовтневого перевороту 1917 р., не отримали подальшого логічного розвитку, оскільки в тогочасній кримінальній політиці радянської держави утвердилась думка про те, що саме невідворотність покарання є головним чинником у боротьбі зі злочинністю. І лише починаючи з 60-х рр. минулого століття профілактика злочинності знову почала розглядатися як основний напрямок політики держави у сфері протидії злочинності [4, с. 6].

На цьому етапі розвитку нашої держави, безпосередньо пов'язаному із процесами певних змін у всіх сферах соціальної життєдіяльності, як зазначають О. М. Бандурка і О. М. Литвинов, головним напрямком діяльності держави в галузі охорони прав, свобод та інтересів громадян стало запобігання злочинам та іншим правопорушенням. Імовірно, саме запобігання злочинам є пріоритетним: злочини є найбільш соціально небезпечними діяннями; вони завдають шкоди життєво важливим соціальним благам, заважають становленню та розвитку суспільних відносин. Проблема запобігання злочинам будь-якого характеру або спрямування пов'язується з певними соціальними групами, індивідами та життєвими ситуаціями, до яких вони потрапляють. Запобігання у цьому сенсі є цільовим актом, зорієнтованим на ті чи інші категорії людей. Водночас запобігання злочинам є специфічною соціальною системою [5, с. 6–7].

З моменту набрання чинності КПК України 2012 р. однією з актуальних, але мало досліджених проблем досудового розслідування є запобігання вчиненню кримінальних правопорушень, зокрема злочинів. Так, ч. 1 ст. 1 Закону України про кримінальну відповідальність ставить своїм завданням правове забезпечення охорони прав і свобод людини і громадянина, власності, громадського порядку та громадської безпеки, довкілля і конституційного устрою України від кримінально-протиправних посягань, забезпечення миру і безпеки людства, а також запобігання кримінальним правопорушенням. Із змісту цієї норми випливає, що двома основними завданнями КК України є: 1) правове забезпечення охорони певних

суспільних відносин та соціальних благ; 2) запобігання кримінальним правопорушенням.

Розглянемо більш детально таке завдання КК України, як запобігання кримінальним правопорушенням, яке покладається, серед іншого, на органи Національної поліції України, зокрема на органи досудового розслідування під час здійснення розслідування кримінального провадження. Так, відповідно до положень ст. 23 Закону України «Про Національну поліцію» одним з основних повноважень поліції є завдання здійснювати превентивну та профілактичну діяльність, спрямовану на запобігання вчиненню правопорушень, а також виявляти причини та умови, що сприяють вчиненню кримінальних та адміністративних правопорушень, і вживати в межах своєї компетенції заходів для їх усунення¹. Також у Положенні про слідчі підрозділи Національної поліції України, затвердженому Наказом МВС України «Про організацію діяльності слідчих підрозділів Національної поліції України» від 6 липня 2017 р. № 570, закріплено, що одним із завдань слідчих підрозділів є виявлення причин і умов, які сприяють учиненню кримінальних правопорушень, і вжиття через відповідні органи заходів щодо їх усунення².

Ураховуючи нещодавні зміни, що відбулися в національному кримінальному та кримінальному процесуальному законодавстві у зв'язку набранням чинності 1 липня 2020 р. Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень»³ та виокремленням кримінальних проступків, аналогічне до вищезазначеного завдання щодо виявлення причин та умов, які сприяють учиненню

кримінальних проступків, і вжиття заходів щодо їх усунення покладається також на підрозділи дізнання. Це завдання підрозділів дізнання визначається в Положенні про організацію діяльності підрозділів дізнання органів Національної поліції України, затвердженому Наказом МВС України від 20 травня 2020 р. № 405⁴.

Отже, саме на слідчого та дізнавача в межах їх компетенції під час досудового розслідування кримінального провадження покладається зазначений обов'язок з виявлення причин та умов, які сприяють учиненню кримінальних правопорушень. Проте цей обов'язок покладається на слідчого та дізнавача підзаконними нормативно-правовими актами – наказами МВС України. Разом із тим у чинному КПК України 2012 р., на відміну від попереднього КПК України 1960 р., відсутня норма щодо запобігання кримінальним правопорушенням, зокрема про виявлення органом досудового розслідування або прокурором причин та умов, які сприяли вчиненню кримінальних правопорушень, та внесення у відповідний державний орган, громадську організацію або посадовій особі подання про вжиття заходів для усунення зазначених причин та умов. Тож, КПК України 2012 р. не покладає, зокрема на слідчого та дізнавача, обов'язок здійснювати запобіжну діяльність у зазначеному аспекті.

У зв'язку із зазначеним вважаємо за доцільне вдосконалити функції слідчого і дізнавача щодо запобіжної діяльності та додати до чинного КПК України відповідне положення щодо запровадження такого процесуального засобу впливу, як внесення у відповідний державний орган, громадську організацію або посадовій особі подання про вжиття необхідних заходів для усунення виявлених причин та умов, які сприяли вчиненню кримінальних правопорушень.

На необхідності внесення зазначених змін до чинного КПК України та повернення до наявної за часів дії КПК України 1960 р. практики внесення відповідного подання про вжиття заходів щодо усунення причин та умов, які сприяли вчиненню кримінальних правопорушень, наполягають також інші дослідники зазначеного питання [6, с. 86; 7, с. 45–46], адже надсилання на адресу керівників підприємств

¹ Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19> (дата звернення: 02.12.2020).

² Про організацію діяльності слідчих підрозділів Національної поліції України : Наказ МВС України від 06.07.2017 № 570 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0918-17> (дата звернення: 02.12.2020).

³ Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень : Закон України від 22.11.2018 № 2617-VIII // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2617-19> (дата звернення: 02.12.2020).

⁴ Про затвердження Положення про організацію діяльності підрозділів дізнання органів Національної поліції України : Наказ МВС України від 20.05.2020 № 405 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0491-20> (дата звернення: 02.12.2020).

і структур усіх форм власності, установ та організацій *листа*, в якому наведено перелік причин та умов, а також перелік питань і дій, від виконання яких залежить їх усунення, що є сьогодні основною формою реагування слідчого (дознавача) на виявлені причини та передумови вчинення кримінального правопорушення [8, с. 87], не є дієвим засобом запобіжної діяльності [9, с. 281–282].

Не можна оминати увагою і використання в юридичній літературі чималої кількості понять, які характеризують діяльність правоохоронних органів, у тому числі органів досудового розслідування: «протидія злочинності», або ж «протидія кримінальним правопорушенням» (ураховуючи запровадження такого терміну спочатку в КПК України 2012 р., а згодом і в КК України у зв'язку з набранням чинності 1 липня 2020 р. згаданого вище Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень»), «попередження злочинності (кримінальних правопорушень)», «профілактика злочинності (кримінальних правопорушень)», «запобігання злочинності (кримінальним правопорушенням)», «припинення злочинної (кримінально-протиправної) діяльності». У зв'язку з цим цілковито поділяємо ту думку, що в науковому обігу повинні використовуватися лише ті терміни, які мають конкретне смислове навантаження, не суперечать один одному і тлумачаться однозначно [10, с. 178].

Слід зазначити, що серед кримінологів немає єдиної думки щодо терміна «запобігання злочинності». У теорії та практиці протидії злочинності, яка є найбільш загальним поняттям з указаних термінів і характеризує діяльність не лише правоохоронних органів, а всіх державних і недержавних структур суспільства та здійснюється, серед іншого, шляхом цілеспрямованого усунення з життя суспільства криміногенних факторів, запобігаючи кримінальним правопорушенням, що готуються, і припиняючи вже розпочаті кримінально-протиправні посягання, використовуються терміни «профілактика злочинності», «попередження злочинності», «запобігання злочинності» та інші. При цьому в одних випадках вони застосовуються як рівнозначні, а в інших – як відмінні за змістом. Так, на думку Г. Н. Аванесова, поняття «запобігання злочинності» є ширшим, ніж поняття «профілактика», і співвідношення цих понять можна уявити як взаємозв'язок частини і цілого, загального і спеціального [11, с. 407]. Натомість В. Н. Куд-

рявцев, Г. М. Мінковський та А. Б. Сахаров вважають, що спроби визначити один з наявних рівнів і типів заходів як запобігання, другий – як профілактику, третій – як попередження суперечить смислово значенню вказаних термінів, які є взаємозамінними [12, с. 17; 13, с. 101].

Можна погодитися з авторами підручника з кримінології в тому, що аналіз термінологічного визначення понять «профілактика», «припинення», «попередження», «запобігання» тощо дає підстави дійти висновку, що всі зазначені терміни об'єднує спільна риса, яка полягає у здійсненні дій, що перешкоджають вчиненню кримінальних правопорушень [13, с. 102]. У зв'язку з цим заслуговує також на підтримку думка професора А. Ф. Зелінського, який вважає, що профілактика не має на увазі конкретне кримінальне правопорушення, а забезпечується шляхом попередження криміногенних ситуацій, їх усунення, ослаблення дії криміногенних факторів, захисту об'єктів від посягань тощо. Поряд із тим запобігання кримінальним правопорушенням спрямовано на перешкодження здійсненню кримінально-протиправного наміру конкретної особи до початку посягання на стадіях виявлення наміру або готування до кримінального правопорушення, а припинення, спрямоване на кримінально-протиправну діяльність, що вже розпочалася, має на меті забезпечити ненастання її шкідливих наслідків [14, с. 141–142]. Терміни «попередження» та «запобігання» за своєю сутністю фактично є синонімами, але в українській мові кожному з них надається певна смислова відмінність. У Конституції України (ч. 3 ст. 34) та у законах, ухвалених останніми роками Верховною Радою України, діяльність щодо недопущення кримінальних правопорушень іменується «запобіганням», але деякі автори вживають в україномовних виданнях слово «попередження» як узагальнюючий термін [3, с. 320].

Саме запобігання злочинності як різновид соціально-профілактичної діяльності виступає основним видом протидії злочинності, що здійснюється уповноваженими на це суб'єктами і головною метою якого є безпосередньо зниження рівня злочинності [15, с. 192].

Отже, на підставі аналізу вищезазначених термінів можна сформулювати поняття «запобігання кримінальним правопорушенням під час досудового розслідування» як одне із завдань кримінального судочинства.

Запобігання кримінальним правопорушенням під час досудового розслідування – це діяльність слідчого, дознавача та прокурора, спрямована на застосування певних процесуальних

заходів, передбачених КПК України, з метою запобігти, перешкодити особі, що підозрюється у вчиненні кримінального правопорушення, в подальшому вчиняти кримінально-протиправні або інші дії, які можуть зашкодити розслідуванню кримінального провадження.

Висновки

Резюмуючи викладене, доцільно у подальшому вдосконалити функції слідчого (дізнавача) з питання запобіжної діяльності під

час досудового розслідування кримінального провадження, зокрема щодо усунення виявлених причин та умов, які сприяли вчиненню кримінального правопорушення, як одного із завдань кримінального судочинства, зокрема шляхом внесення відповідних змін до КПК України. Темою подальших досліджень може бути також запобіжна діяльність прокурора під час досудового розслідування кримінального провадження.

Список бібліографічних посилань

1. Криминология / под ред. В. Н. Кудрявцева, В. Е. Эминова. М. : Юрист, 1995. 512 с.
2. О преступлениях и наказаниях: биографический очерк и перевод книги Беккариа «О преступлениях и наказаниях» / под ред. М. М. Исаева. М. : Юрид. изд-во НКЮ СССР, 1939. 464 с.
3. Закалюк А. П. Курс сучасної української криминології: теорія і практика : у 3 кн. Київ : Ін Юре, 2007. Кн. 1: Теоретичні засади та історія української криминологічної науки. 424 с.
4. Медицький І. Б. Запобігання злочинності : навч. посіб. Івано-Франківськ, 2008. 232 с.
5. Бандурка О. М., Литвинов О. М. Структура процесу запобіжної діяльності. *Вісник криминологічної асоціації України*. 2014. № 6. С. 6–14.
6. Баганець О. Доказування причин та умов, що сприяли вчиненню кримінального правопорушення. *Юридична Україна*. 2013. № 8. С. 83–87.
7. Омельчук Л. В. Следственная профилактика преступлений, связанных с ненадлежащим исполнением профессиональных обязанностей медицинскими работниками по Уголовному кодексу Украины. *Экономика и право Казахстана*. 2012. № 23. С. 42–47.
8. Закон України «Про Національну поліцію» : наук.-практ. комент. / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ ; за заг. ред. В. В. Сокуренька ; О. І. Безпалова, К. Ю. Мельник, О. О. Юхно та ін. ; передм. В. В. Сокуренька. Харків, 2016. 408 с.
9. Юхно О. О. Актуальні проблеми запобігання кримінальним правопорушенням при запровадженні та вдосконаленні чинного Кримінального процесуального кодексу України. *Вісник криминологічної асоціації України*. 2015. № 2. С. 275–286.
10. Бурбело Б. А. Поняття профілактичної діяльності слідчого та її значення. *Право і Безпека*. 2010. № 3. С. 178–182.
11. Аванесов Г. А. Криминология и социальная профилактика. М. : Изд-во Акад. МВД СССР, 1980. 526 с.
12. Теоретические основы предупреждения преступности / отв. ред. В. К. Звирбуль и др. М. : Юрид. лит., 1977. 256 с.
13. Криминологія : підручник / за заг. ред. Л. С. Сміяна, Ю. В. Нікітіна. Київ : Нац. акад. управління, 2010. 496 с.
14. Зелинский А. Ф. Криминология (курс лекций). Харьков : Прапор, 1996. 260 с.
15. Корягіна А. Запобігання злочинності як різновид соціально-профілактичної діяльності. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. № 11. С. 191–196.

Надійшла до редколегії 12.12.2020

РОСЬ А. В., БАЛАЦ Р. М. ПРЕДОТВРАЩЕНИЕ УГОЛОВНЫХ ПРАВОНАРУШЕНИЙ КАК ОДНА ИЗ ЗАДАЧ УГОЛОВНОГО СУДОПРОИЗВОДСТВА

Рассмотрена актуальная проблема предотвращения уголовных правонарушений как задача уголовного судопроизводства. Акцентируется внимание на предотвращении преступлений как наиболее социально опасных деяний. Изучено историческое развитие предупреждения преступлений на разных этапах развития общества. Проанализированы нормативно-правовые акты Украины, в которых закреплена задача по предотвращению уголовных правонарушений в уголовном производстве. Определены отдельные термины, в частности «предотвращение», «предупреждение», «профилактика» и «пресечение уголовных правонарушений», и их соотношение между собой. Сформулировано понятие «предотвращение уголовных правонарушений во время досудебного расследования».

Ключевые слова: предотвращение уголовных правонарушений, предупредительная деятельность органов досудебного расследования, предупреждение преступности, профилактика преступности, противодействие преступности, досудебное расследование.

ROS A. V., BALATS R. M. PREVENTION OF CRIMINAL OFFENSES AS ONE OF THE TASKS OF CRIMINAL PROCEEDINGS

The topical problem of preventing criminal offenses as a task of criminal proceedings has been studied. It has been established that the current state of crime in Ukraine and the negative tendencies that have occurred in the process of its development in modern conditions, in particular the growing number of criminal offenses, necessitates scientific and practical research to combat these socially dangerous phenomena, including in regard to the forms, methods and means of their prevention. The emphasis has been placed on crime prevention as the most socially dangerous acts. The historical development of crime prevention at different stages of society development has been studied. The author has analyzed regulatory acts of Ukraine, which contain the tasks on preventing criminal offenses within criminal proceedings. Certain terms have been defined, in particular: "prevention", "preventive activities", "cessation of criminal offenses and their relationship". The author of the article hold the view that all the specified terms have a common feature, which is to carry out actions that prevent the commission of criminal offenses. The concept of "prevention of criminal offenses during the pre-trial investigation" has been formulated, which should be understood as the activities of investigators, interrogators, prosecutors aimed at applying certain procedural measures provided by the Criminal Procedural Code of Ukraine in order to prevent a person suspected of committing a criminal offense to commit criminally illegal or other actions that could destabilize the investigation of criminal proceedings. It has been concluded that it is necessary to further improve the functions of investigators (interrogators) on preventive activities during the pre-trial investigation of criminal proceedings to eliminate the identified causes and conditions that contributed to the commission of a criminal offense as one of the tasks of criminal proceedings.

Key words: prevention of criminal offenses, preventive activities of pre-trial investigation agencies, crime prevention, counteraction to crime, pre-trial investigation.